

festivalová recenzie – **hlavný program**

ČEPIEC

Divadlo Jozefa Gregora Tajovského vo Zvolene

autor recenzie: Martin Bernátek

predstavenie na festivale Dotyky a spojenia:

21. 6. 2022 v Martine

Polemika s bílým divadlem

Představte si rasisty v divadle. Představte si je: echt nácky z klubu 88, agroskiny v bombrech, nebo jen kohosi obyčejného. Sdružení zájmem o téma, pozváním souboru nebo starostí o svůj svět přišli na představení. Sedí tam, už tam jsou, pozorují, srovnávají. Možná se smějí, můžou se urazit, mohli by změnit názor. Cítí se divně v polstrovaných sedačkách? Chovají se jako doma? Cítí podvod, cítí zadostiučinění, sledují „svoji věc“, litují, že vůbec přišli...

Teď si představte Romy v divadle. Dejte si aspoň minutu. Představte si, jak sledují *Čepiec* z Divadla Jozefa Gregora Tajovského. Klidně zavřete oči, myslíte a představte si to. Je jich aspoň dvě stě. Jak to jde?

Jako kritik si myslím, že divadlo může být školou pozornosti. Jako vědec si myslím, že identity jsou performativní a ne stálé, spíš konstruované než objeované, a že metafory kořenů či zděděných „genů“ patří do biologie a ne do kultury. Nečetl jsem román Kataríny Kucbelové. Z této perspektivy se vztahují k inscenaci režiséra a rovněž autora scény Petera Palika, který *Čepiec* na konci minulé sezóny adaptoval pro zvolenské divadlo.

Palik s dramaturgyní Uršulou Turčanovou zvolili osvědčený způsob znázornění venkovského prostředí pomocí epizod z ročního cyklu (zima, léto, dušičky...), jež umožňuje zdůraznit některé motivy spojené s krajinou a vesnicí. Principem putování (za čepcem, resp. za autentickou slovenskou tradicí) je inscenace jasně zacílená a zároveň se může rozvíjet i mimo hlavní dějovou linii. Kontrast městského a venkovského prostředí dále zpřehledňuje a zároveň dynamizuje dění na scéně. Tyto principy společně rytmizují ústřední setkávání bratislavské spisovatelky Katky (Tereza Kmotorková) a šumiacké stařenky Ilky (Dana Karolová), která ženu z města učí vyšívat tradiční čepec. Jednoduchý, ale účinný mechanismus kombinace cykličnosti, zacílenosti a kontrastu umožňuje velmi dobře propojit motivy ukazované v osobních setkáních obou postav s nadosobními tématy a splétat individuální zkušenost

obou žen se složitým tkanivem slovenské společnosti. Prosté rozhovory obou žen doplňují živé obrazy a výrazně tělesně anebo hudebně rytmizované pasáže souboru.

Důraz na tělo, siluetu na pozadí, rytmus chůze, běh, zpěv, tanec jen pomáhají znázornit to, co je přítomné v setkáních obou žen: kulturní identifikace jsou výrazně vtělené. Nejde pouze o čepce, ale o jeho děláni, o paměť, jejímž médiem je gesto a jeho citování. Proto Palik zdůrazňuje motiv správného pohybu při vyšívání, který je třeba se naučit. Ilka – i díky postavě psycholožky komentující její život – zde funguje jako živý archiv, jako kontra-archiv proti všem klišé spojených s folklorem.

Profanace folkloru je jednou z důležitých prvků ústředního tématu práce na (ženské a slovenské) kulturní identitě. Profanace, jak o ní píše např. filosof Giorgio Agamben, znamená navrácení k běžnému lidskému používání toho, co bylo zasvěceno bohům. Agamben v moderních společnostech za božství dosazuje kapitalismus a jeho zpeněžování čehokoliv. V inscenaci si toho všimneme v úvodní parodické scéně na „instafolklor“ a „špatné interpretace folkloru“, které spisovatelce Katce velmi vadí.

Paradox inscenace však nastává v rozvíjení představy o jakémsi autentickém, tedy „dobře“ interpretovaném folkloru, který je ukrytý právě v Ilce. Na tento rozpor upozornila také Dominika Moravčíková ve své recenzi románové předlohy v předloňském Kapitálu (9/2020). Spolu s ní pochybuji, že jde takto folklor očišťovat a odlišovat. Věřím, že si to Katarína Kucbelová i inscenátoři uvědomují, jen více míst inscenace sugeruje, že jakási esence tradiční, nezkažené folklorní slovenskosti existuje. Při otevření krabičky s náčiním jakoby Katka otvírala pokladničku. Při nasazení čepce jakoby „Cosi“ postupovalo Katkou a uvádělo ji doslova do pohybu. Z plejádý tělesných technik práce na tradici nakonec vyplývá obraz ezoterického folklorního magického abstraktna, které ale nezáměrně ukazuje na vylučující a konstruovanou povahu každé takové tradice.

I když se v inscenaci připomíná, že barevností by mohl šumiacký čepce připomínat Mexiko nebo romské vzory, pořád je to hlavně bílý folklor a průzkum dominantní tradice, dominující kultury na Slovensku. Není jasné, proč je Katka, žena z „bratislavské kavárny“, uvědomělá v problému anticiganismu, zatímco mladí náckové z dříve partizánských vesnic jsou stereotypně ukázáni jako důsledek vykořeněnosti, a paní Ilce, protože je autentická, jsou její předsudky a rasistické poznámky taktně odpuštěny. Kdo je teda a jak vykořeněný a jaký to má politický rozměr? Vedle čepce jako symbolu autentické folklorní tradice může stát rasista jako symbol ne paradoxu dějin a vykořeněnosti, ale jako úplně stejná vrstva toho jakéhosi autentického tradičního Slovenska. Nezamýšleným účinkem tematické výstavby zvolenského *Čepce* proto je dobrý pocit bílé majority z města z takzvané reflexe společensky důležitého tématu, protože tímto se přece má divadlo zabývat. Romové zde opět nemají svůj hlas, jsou jen imitováni a tím opět vylučováni.

Jde o ideologický a koncepční limit divadelní instituce, která svou práci omezuje na dílo jako takové a nezamýšlí se nad širšími souvislostmi inscenačního procesu, castingu a vztahování se ke světu jinými nástroji než inscenací. Jak vyplynulo z diskuse po představení, divadlo sice pozvalo na představení Šumiačany, ale bez Romů. Inscenování a tematizace anticiganismu a obecně společenských problémů je tak určeno ideologickou formací kombinace liberalismu a konzervativismu. Pravdivostní moment v ukázání komplikovaných vztahů Romů a bílé majority a rasových předsudků je překryt významnějším tématem hledání autentických „bílých“ kořenů, do kterých opět není započítáno nic romského a jakési smíření je odsunuto do nekonkrétní sféry odpuštění.

Vstupuji na tenký led, možná dávám hraběcí rady, mám přehnané nároky, neznám rutiny a omezení divadelní praxe ani nedohlédnu dobře význam kroku, který tato inscenace znamená pro zvolenské divadlo. Jistě oceňuji úsilí Petera Palika a jeho týmu, avšak chci mluvit odjinud a jinak.

V akademickém prostředí zejména v angloamerickém světě se s hnutím Black Lives Matter ustavila silná iniciativa kritizující, když o rasismu a černé kultuře vyučují a publikují vědci a vědkyně z bílé majority. Prostě je to považováno za další formu diskriminace, za zneužití výhodné pozice, za neslušné „brání si slova“, které jim nepatří. Proto si myslím, že rozhodnutí zahrnout do inscenace tuto anticiganskou linku znamená vzít ji do důsledku a tím pádem překročit rámeček konvenční inscenační tvorby a klást si radikálně otázku, co znamená hrát o Romech v inscenaci o slovenských tradicích a pracovat v divadle, které je tvořeno lidmi a hráno pro lidi z bílé majority.

Kolik ženských romských jmen znáte? Představte si, že Katka se jde učit jinam. Jde do jiné části vesnice. Nejde za Iľkou. Z bílé kultury jde do „černoty“, tam hledá kořeny folkloru a slovenské kultury. Dejme té představě aspoň minutu.